

МЕТОДИ ЗЛИТТЯ І ПОГЛИНАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ ІНОЗЕМНИМИ ІНВЕСТОРАМИ

Розглянуто присутність іноземного капіталу в банківському секторі України та шляхи його надходження. Обґрунтовано мотиви і можливості банківських установ у сфері злиття і поглинання; запропоновано авторські пропозиції щодо удосконалення таких процесів.

The presence of foreign capital in Ukraine's banking sector, the ways of its revenues are analyzed. In the article reasons and possibilities of bank institutions are described in the field of mergers and acquisitions, author suggestions are given in relation to the improvement of these processes.

Ключові слова: злиття і поглинання, вітчизняний банківський сектор іноземні інвестори, консолідація.
Key words: Mergers & Acquisitions (M & As), domestic banking sector, foreign investors, consolidation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі світового розвитку глобалізація як існо змінює співвідношення національного та наднаціонального компонентів світової регулятивної системи: держави самостійно уже не в змозі реально і ефективно впливати на економічні процеси в умовах розширення і поглиблення міжнародної інтеграції підприємницьких структур і ринків. Одним із проявів глобалізаційних процесів у фінансово-банківській сфері є зростання частки коштів нерезидентів у структурі банківського капіталу багатьох країн, у тому числі в Україні. При цьому іноземні фінансові групи не розпорошують свої капітали, а купують виключно великі та розгалужені банки, які формують серцевину вітчизняної банківської системи, визначають її стабільність і функціональну спроможність. Навіть глобальна фінансово-економічна криза не вплинула на наміри багатьох іноземних банків здійснити поглинання в Україні. Процеси, які відбуваються на ринку банківських послуг, свідчать про те що, українські банки активно включаються в процес глобалізації, переймають зарубіжний досвід, використовують новітні технології розвитку бізнесу. Але необхідно враховувати те, що процеси злиття і поглинання за участю іноземних інвесторів відбуваються за умов недостатньої капіталізації вітчизняних банків порівняно з європейськими. Тому виникає об'єктивна необхідність використання спеціалізованих методичних підходів до організації та здійснення злиттів і поглинань, визначення вартості банку в цих процесах, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання проникнення іноземного капіталу в банківський сектор України є предметом дискусій багатьох вітчизняних економічних шкіл. Детальному аналізу наслідків діяльності іноземних банків присвячені праці таких відомих науковців, як Т. Смовженко [1], О. Барановського [2], О. Дзюблюка [3], В. Міщенко [4], Ю. Уманців [5; 6].

Серед наукових досліджень проблем розвитку діяльності банків під впливом процесів злиття і поглинання на увагу заслуговують доробки таких авторів: П. Гохана [7], К. Боумена [8], Дж. М. Кампа, І. Фернандо [9], Ф. Стенлі Ріда [10]. Однак ці дослідження не повністю адаптовані до умов і специфіки розвитку банківської системи України. Багато аспектів цієї наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими і обґрунтованими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз надходження іноземного капіталу в банківський сектор України шляхом злиття і поглинання. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких основних завдань: дослідити макроекономічні чинники та особливості розвитку даних процесів, систематизувати мотиви і виявити основні методи злиття і поглинання вітчизняних банків іноземними фінансовими корпораціями.

ОБґРУНТУВАННЯ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Посилення впливу глобалізаційних процесів у світовій економічній системі, загострення конкуренції, зростання вимог до достатності банківського капіталу спонукає фінансово-кредитні установи перебудовуватись, підвищувати свою конкурентоздатність за рахунок процесів злиття і поглинання.

Загалом злиттям (merger) називається припинення діяльності двох або кількох банків як юридичних осіб та передача належних їм майна, коштів, прав та обов'язків до банку- правонаступника, який створюється у результаті злиття [11, с. 39]. Основними ознаками даної форми реорганізації є: 1) злиття відбувається шляхом обміну акціями між власниками; 2) після злиття в оцінці активів та зобов'язань змін не відбувається, оскільки активи не вважаються придбаними; 3) одна зі сторін може дещо зменшити міру

Таблиця 1. Придбання українських банків іноземними інвесторами

Банк	Дата угоди	Покупець	Частка акцій, %	Сума угоди, млн дол. США	Показник оцінки вартості
					P/B
«Ажіо»	17.12.2004	Vilniaus Bankas (SEB Group) (Швеція)	98	27.5	1.57
Укрсиббанк	01.12.2005	BNP Paribas (Франція)	51	325	3.4
ВаБанк	01.11.2005	TBIF Financial Services Group (Нідерланди)	9.55	8.75	1.56
«Форум»	21.10.2005	Bank of New York (США)	7.81	20	2.75
«Мрія»	31.01.2006	Внешторгбанк (Росія)	98	70	1.6
«НРБ - Україна»	12.01.2006	Сбербанк (Росія)	100	100	4.77
Райффайзен банк Україна	01.07.2006	OTP Bank Plc. (Угорщина)	100	812.5	5.9
«Надра»	20.08.2006	Група портфельних інвесторів	7.7	53	5
Родовід-Банк	10.09.2006	Група портфельних інвесторів	18.9	36.7	6.7
Індекс банк	24.03.2006	Credit Agricole S.A. (Франція)	98	260	7.19
«Престиж»	28.07.2006	Erste Bank (Австрія)	50.5	35.3	1.18
«Універсальний»	20.07.2006	Eurobank Ergasias (Греція)	99.34	50	0.72
Агробанк	03.07.2006	Фінансова група PPF (Чехія)	100	40.0	0.55
АІС-Банк	12.08.2006	«Русский стандарт» (Росія)	100	12.0	0.96
Укрінбанк	24.12.2007	Bank Hapoalim (Ізраїль)	75.8	136	2.27
Факторіал - Банк	18.11.2007	Scandinaviska Enskilda Banken AB (Швеція)	97.25	120	4.58
Радабанк	10.12.2007	КИТ Финанс (Росія)	100	10	5.31
Південний	10.04.2008	Fast Capital Explorer Financial Institutions Fund (Швеція)	10	79.31	3.30
Мегабанк	20.08.2009	EBRD KfM (Німеччина)	30	41.16	2.17

Джерело: складено за даними Національного банку України і АУБ [18; 19].

впливу на прийняття рішень, але повний контроль над своїми активами не втрачає.

Поглинання (acquisitions) означає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу належних йому майна, коштів, прав та обов'язків до іншого банку. Основними ознаками поглинання банківської установи є: 1) проведення операції між незалежними сторонами — юридичними особами; 2) у бухгалтерському обліку починається нове вимірювання активів; 3) при повному поглинанні продавець втрачає контроль над своїм майном та, як правило, завершує свою діяльність. Зауважимо, що поглинання може бути:

— міноритарним (коли інвестор купує від 10 % до 49 % акцій банківської установи);

— мажоритарним (коли інвестор придбав від 50 до 99 % акцій);

— повним (коли інвестору належить 100 % акцій банку).

У міжнародній економічній практиці злиття і поглинан-

ня поділяють ще на такі види: 1) горизонтальне (horizontal mergers and acquisitions); 2) вертикальне (vertical mergers and acquisitions); 3) конгломератне злиття і поглинання (conglomerate mergers and acquisitions).

На сьогодні найбільш поширеним у фінансово-банківській сфері є конгломератний тип злиття і поглинання, що означає об'єднання банківської установи з страховою, лізинговою компанією або іншим суб'єктом фінансового ринку. Поширенню даної форми реорганізації сприяли зняття певних обмежень щодо перетікання капіталу в різні сегменти фінансового ринку, а також суттєве загострення конкурентної боротьби, що підштовхнуло фінансових посередників до консолідації активів, створення потужних, глобального масштабу фінансових груп, представлених практично у всіх сегментах фінансового ринку [12, с. 32].

Аналізуючи світовий досвід і систематизуючи його, можна виділити такі основні чинники, які прискорюють процеси злиття і поглинання фінансових структур:

1) зовнішні чинники — зміни зовнішнього середовища, які знижують ефективність поточної діяльності банку і змушують шукати нові шляхи розвитку (зміни в грошово-кредитній політиці, політичні причини, технологічні зміни; посилення конкуренції, наприклад з боку небанківських фінансових установ);

2) внутрішні чинники — внутрішня потреба банку, зумовлена необхідністю пошуку нового напрямку чи способу свого розвитку (прагнення банків підтримати глобальну мережу, збільшити ринкову частку та підвищити свою конкурентоспроможність тощо).

Основним мотивом реструктуризації банківських установ шляхом злиттів і поглинань є прагнення одержати й підсилити синергетичний ефект (коли дві або кілька банківських установ, об'єднавшись, можуть досягнути кращих результатів, ніж окремо). Досягнути даного ефекту можна за допомогою:

— економії, зумовленої масштабами діяльності (наприклад, скороченням витрат за рахунок спільного проведення маркетингових функцій);

— можливість використання надлишкових ресурсів (приміром, регіональний банк, розташований у районі з великими фінансовими ресурсами, але з обмеженими з тих чи інших причин можливостями для їх розміщення, може бути цікавий як об'єкт поглинання для великого банку, що оперує в національному масштабі);

— коли дві або кілька банківських установ мають у своєму розпорядженні взаємодоповнюючі ресурси.

У цілому, останні роки характеризуються значним сплеском процесів злиття і поглинань на міжнародному

рівні, наприклад в 1987 р. було зафіксовано лише 14 транскордонних операцій, загальною вартістю 1 млрд дол. США [13], а в 1999 р. — 40 тис. угод на суму понад 3,4 трлн. дол. США, що призвело до кардинальних змін у світовій економічній системі, у тому числі й у банківській сфері [14, с. 62]. Характерним є і те, що у більшості країн континентальної Європи понад 80 % усіх операцій зі злиття і поглинання відбуваються в національних рамках. Щодо трансграничного злиття (15 % — 20 %), то такі операції здійснювалися головним чином банками, що діяли у сусідніх країнах, близьких за культурою і мовою, наприклад, у Скандинавських країнах ("Nordea" = "Merita" + "Chistinia Bank" + "Nordbanken" + "Unidanmark") [15].

З 2005 р. в банківській системі України спостерігається значне збільшення обсягів угод зі злиття і поглинання. Втім не в національному масштабі, а за участі іноземних інвесторів — потужних транснаціональних банківських груп, таких як: "BNP Paribas", "Societe Generale", "Intensa Sanpaolo", SEB, "RZB -UNIQA" та ін. Так, за період з 01.01.2005 р. до 01.07.2010 р. кількість діючих банків зросла з 160 до 176 установ. Спостерігається значне збільшення кількості банків з іноземним капіталом: із 19 до 52 банків; у тому числі зі 100- % іноземним капіталом: із 7 до 20. Відповідно частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків зросла з 9,6 % до 36,0 %. Однак слід зауважити, що офіційні дані не завжди відображають реальну картину присутності іноземного капіталу. Відповідно до вимог статті 2 Закону України "Про банки і банківську діяльність" банком з іноземним капіталом вважається банк, у якому частка капіталу, що належить принаймні одному нерезиденту, перевищує 10 %. Якщо засновниками є кілька іноземних фізичних і юридичних осіб, кожна з яких окремо володіє часткою, меншою ніж 10 %, такий банк не вважається іноземним, хоча сумарна частка іноземних власників вища за "критичну". Крім того, банк, засновником якого є юридичні особи, зареєстровані іноземцями в Україні, також вважається вітчизняним. За оцінками експертів, реально іноземному капіталу, виходячи зі становища його власників, належить значно більша за офіційну частка сукупного капіталу банків України [16, с. 50]. Для порівняння, у таких країнах, як США, Японія, Кувейт, Австрія, Швеція, частка іноземної участі в банківській системі лежить у межах 0—7 %.

Важливо проаналізувати шляхи входження іноземного капіталу в Україну. Найбільш розповсюдженим способом проникнення іноземного капіталу у вітчизняний банківський сектор є поглинання банків іноземними інвесторами. Адже створення банку "з нуля" потребує близько двох років, спочатку для його реєстрації необхідно залучитися згодою Антимонопольного комітету, потім подати документи до Національного банку й отримати від нього попередній дозвіл, пройти процес реєстрації, отримати ліцензію, зареєструвати емісію акцій у ДКЦПФР та лише після проходження всіх цих процедур можна планувати роботи всередині банку. Вочевидь, купівля акцій банківської установи є більш вигідною для іноземного інвестора, а тому можна виокремити основні методи продажу вітчизняних банків:

- продаж нерезиденту контрольного пакета акцій вітчизняного банку;
- ринковий продаж акцій шляхом їх розміщення на ПФТС (Першій Фондовій Торговельній Системі) [17];
- публічне розміщення акцій (Initial Public Offering) вітчизняних банківських установ на світових фондових

Таблиця 2. Фінансовий коефіцієнт оцінки вартості банків Price / Book value в країнах Центральної і Східної Європи

Частка акцій, %	Банки країн Центральної Європи	Банківські установи країн СНД
<25 %	3,2	2,8
25 % - 50%	2,9	4,4
50 % - 75 %	4,6	5,3
> 75 %	4,1	4,6

Джерело: розрахунки інвестиційного банку HSBC, 2009.

біржах.

У вітчизняній банківській практиці є ще один метод — продаж банку з подальшим спільним веденням бізнесу. Цей метод є досить специфічним, адже банківські установи (наприклад, Укрсоцбанк), які є уже інтегрованими в промисловий сектор та належать фінансово-промисловим групам, не можна продавати повністю: їх потрібно продавати з рахунками корпоративних клієнтів, які утворюють ресурсну базу банківської установи. Покупець не зацікавлений у повній купівлі такого банку, адже після його поглинання клієнти будуть залишатися в розпорядженні попередніх власників.

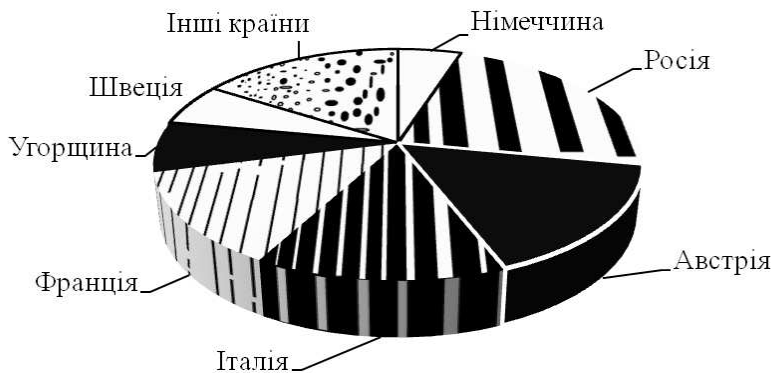
Як же зазвичай проходять трансакції, пов'язані зі злиттям або поглинанням банківської установи? Найчастіше перед проведенням трансакції з придбання банку покупець або продавець проводить аудит (due diligence). у ході аудиту вивчається та аналізується увесь спектр діяльності банку: корпоративна структура, фінансова звітність, якість активів, оцінка ризику, репутація власників і топ-менеджменту банку, якість банківського нагляду.

Після приведення банку до стану, який буде сприяти успішному його продажу (шляхом виправлення прогалин, які були визначені під час аудиту), та після досягнення згоди щодо основних комерційних аспектів угоди, складається основний договір купівлі-продажу. Оскільки такі договори укладаються між нерезидентами, то до підготовки договору купівлі-продажу завжди залучені іноземні радники, які консультуватимуть сторони з питань відповідного іноземного права.

Окремі приклади операцій зі злиття і поглинання вітчизняних банківських установ іноземними інвесторами наведена в табл. 1. Аналіз угод щодо купівлі вітчизняних банків нерезидентами свідчить, що середньозважений коефіцієнт капіталізації P/B (Price / Book value) українських банків станом на 01. 01. 2010 р. становив 4, 36, (у 2005 р. цей показник дорівнював 2,72; у 2006 — 4,18). У період активного продажу іноземних банків в Україні угоди зі злиття і поглинання банківських установ здійснювалися, здебільшого, за ціною у 5—6 разів вищою за вартість капіталу. Така, зацікавленість у купівлі вітчизняних банків, на нашу думку, викликана перспективами розвитку роздрібного сегмента, недостатньою розвиненістю банківської системи, певним надлишком капіталу в банківському секторі країн Центральної і Східної Європи, а також не зовсім сприятливими умовами на фінансових ринках інших країн, котрі, як правило були захищені від конкуренції високою ціною входу на ринок.

За даними інвестиційного банку HSBC (табл. 2), найбільшу цінність для іноземного інвестора становить придбання 50—75 % акцій, тобто контрольного пакета. Це ще раз засвідчує те, що іноземний інвестор прагне, насамперед, отримати важелі реального управління за діяльністю банку та захопити свою частку на новому, ще ненасиченому ринку.

За останні 5 років в Україні було підписано 41 угоду

Рис. 1. Розподіл активів банківської системи України, що контролюється нерезидентами (у розрізі країн-покупців) станом на 01.01.2010 р.

Складено автором за даними НБУ[18], АУБ [19].

купівлі акцій вітчизняних банків іноземними фінансово-кредитними установами на загальну суму 7 946,32 млн дол. США. Щодо динаміки надходження іноземного капіталу за останні роки, то найбільш активним роком з продажу акцій вітчизняних банків був 2006 р. У той час було підписано 20 угод з продажу акцій українських банківських установ нерезидентам на загальну суму 2 961, 50 млн дол. США [19].

Аналіз акціонерів банків із іноземним капіталом засвідчив, що на банківському ринку України найбільш активними іноземними інвесторами є представники Російської Федерації, Австрії, Італії, Франції та інших країн. Як бачимо, домінування однієї країни на вітчизняному ринку банківських послуг не спостерігається, а це означає, що вітчизняна банківська система менш залежна від економіко-політичних умов певної держави.

Відповідно до проведеного дослідження можна припустити, що іноземна присутність у банківській системі України збільшуватиметься. Крім того, прояви світової фінансової кризи та внутрішні економічні суперечності формують цілу низку довгострокових викликів, які вимагають відповідної реакції не лише від банківських установ, але з боку національної економічної політики. На даному етапі, на наш погляд, слід сприяти процесам злиття саме українських банків, які спровокували б концентрацію власного капіталу і сукупних активів у 40—60 банків з національним капіталом. Зазначений напрям вимагає вирішення таких основних завдань: 1) сприяти розвитку всіх сегментів фінансового ринку; 2) передбачити "податкові" преференції в банківський капітал; 3) сприяти виходу акцій банків на фондовий ринок; 4) законодавчо забезпечити правовий захист міноритарних акціонерів; 5) вдосконалити підходи і методику оцінки вартості банків; 6) створити загальнодержавну базу реєстрації угод злиття і поглинань банків, що міститиме вичерпну інформацію про фінансові коефіцієнти угод і реальних власників фінансової установи; 7) підвищити прозорість інформації про діяльність банків.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження ми можемо зробити висновки, що збільшення кількості банків з часткою іноземного капіталу відбувається, як правило, шляхом поглинання вітчизняних банків іноземними інвесторами, а не внаслідок створення дочірнього банку. З позицій стратегічних планів, процес поглинання діючого українського банку є більш гнучким і зручним, ніж процедура створення банку "з нуля". Подальші дослідження у цьому напрямі мають

бути спрямовані на розробку ефективних механізмів регулювання присутності іноземного капіталу в банківській системі України.

Література:

1. Смовженко Т. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України. Організаційний аспект / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 11. — С. 34
2. Барановський О. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусії // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 9. — С. 16—20.
3. Дзюблюк О. Грошово-кредитна система України у контексті глобалізаційних процесів // Вісник Тернопільського державного економічного університету. — 2006. — № 2. — С. 7—20.
4. Міщенко В. Іноземний капітал в банківській системі Центральної і Східної Європи / В. Міщенко, Р. Набок // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 5. — С. 3—15.
5. Уманців Ю.М. Банківська система України в умовах глобалізації світової економіки // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 10. — С. 60—64.
6. Уманців Ю.М. Банківська система України в умовах глобалізації світового фінансового простору // Фінанси України. — 2006. — № 12. — С. 88—100.
7. Гохан Патрик А. Слияния, поглощения и реструктуризация компаний: пер. с англ. / Патрик А. Гохан. — 3-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 741 с.
8. Боумэн К. Стратегический менеджмент: учебник. / Пер. с англ. Н.И.Алмазовой. — М.: ООО "Издательство Проспект", 2003. — 336 с.
9. Campa J.M., Hernando I. Shareholder Value Creation in European Mergers and Acquisitions // European Financial Management. — 2004. — № 1. — Vol. 10. — P. 47—81.
10. Рид Ф. Искусство слияний и поглощений / Стэнли Фостер Рид, Александра Рид; Пер. с англ., 3-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 957 ст.
11. Петрук О.М. Банківська справа: навчальний посібник / За ред. д. е. н., проф. Ф. Ф. Бутинця. — К.: Кондор, 2004. — 461 с.
12. Школьник І. Міжнародні фінансові конгломерати у банківському секторі України // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 2. — С. 32—33
13. World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development. — UNCTAD, 2007.
14. Бутейко О. Іноземні банки на фінансових ринках країн Центральної і Східної Європи // Банківська справа. — 2005. — № 3. — С. 62—69.
15. About Nordea [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nordea.com/About+Nordea/51332.html>
16. Вступ України до СОТ: наслідки для банківської системи // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 10 — С. 50.
17. Річні звіти [Електронний ресурс] // Перша Фондова Торговельна Система. — Режим доступу: <http://www.pfts.com/uk/yearly-reports/>.
18. Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
19. Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aub.org.ua>

Стаття надійшла до редакції 31.08.2010 р.